

15 VE 16. YÜZYILLARDA AVRUPA'DA BASILAN ARAP HARFLİ KİTAPLARDA GÖRSEL UNSURLAR

VISUAL ELEMENTS IN ARABIC SCRIPT BOOKS PRINTED IN EUROPE IN THE 15TH AND 16TH CENTURIES

Fatma BOZ ÖZDEMİR*

Nurdan BAYER**

ÖZ

Avrupa'da matbaanın icat edilmesi ile 15. yüzyılın ortalarından itibaren yazılı metinlerin çoğaltılması matbaalar aracılığıyla yapılmaya başlanmıştır. Bilindiği gibi bu döneme Erken Modern Avrupa denilmektedir. Bu dönemde basılan kitaplar için Latince “incunabula/inkunabel” (Beşik Devri) kavramı kullanılmaktadır. Bu yıllar arasında insanlar, çok sayıda ve çeşitte belgeye erişim sağlamış, kitap sayısında ciddi bir artış olmuştur. Eğitim, düşünce ve kültürel yaklaşımlar da bu artıştan pozitif olarak etkilenmiştir. Avrupa'daki Hümanizmin de etkisiyle farklı dillerde basılan kitaplar bunun en iyi örneklerindendir. Avrupalı matbaacıların ekonomik, dini, kültürel ve siyasi sebeplerle birçok defa doğu dillerinde kitapları bastığı bilinmektedir. Bu çalışmada matbaanın icadından 16. yüzyılın sonuna kadar Erken Modern Avrupa'da Osmanlı Türkçesi ve Arapça olarak basılmış matbu eserlerde kullanılan görseller ele alınmıştır. Arap harfli baskının ilk yüzyılında eserlerde kullanılan görsel unsurların mahiyetine ışık tutulması amaçlanmaktadır. Söz konusu tarihler arasında Arap harfli olarak toplamda 20 kitabın basıldığı tespit edilmekle beraber bunlardan 6 tanesinde görsel unsurların yer aldığı belirlenmiştir. Resim, ilk sayfa tezyinatı, bölüm başı kompozisyonları ve rubrikasyon olarak adlandırılan ilk harf süslemeleri bu kapsamda ele alınmış olup bu görseller; konuları, teknik özellikleri ve kullanım amaçları üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Erken Modern Avrupa, Matbaa Tarihi, Arap Harfli Baskı, İnkunabel, Görsel Unsurlar.*

ABSTRACT

The invention of the printing press in mid-fifteenth-century Europe marked a profound transformation in the history of written communication and intellectual culture. With the shift from manuscript to print, the mechanical reproduction of texts began to replace the laborious process of hand-copying, making books more widely available than ever before. This development, situated within what historians term Early Modern Europe, gave

* Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Adana.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0889-4531> ♦ E-mail: ozdemirf@cu.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Çukurova Üniv., Sosyal Bilimler Enst., İslam Tarihi ve Sanatları ABD, Adana.
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-2637-5288> ♦ E-mail: nurdan505@hotmail.com

rise to the first printed books known as incunabula -from the Latin for “cradle”- a term that metaphorically captures the formative stage of European print culture. During this period, the number of books produced grew exponentially, granting broader access to written knowledge and reshaping education, scholarship, and cultural exchange. The humanist movement, which emphasized the revival of classical learning and linguistic diversity, further accelerated the production of texts in various European and Eastern languages. While Latin remained the primary language of scholarship, European printers, motivated by economic interests, religious ambitions, and intellectual curiosity, also turned to the printing of books in Oriental languages. Among these, Arabic and Ottoman Turkish held particular significance for both missionary and academic purposes. However, printing in Arabic script posed major technical and aesthetic challenges. The cursive and context-sensitive nature of the script required specially designed types, complex ligatures, and expert craftsmanship, often resulting in high production costs and limited output. Despite these obstacles, several presses in cities such as Rome, Venice, and Medici Press in Florence undertook experiments in Arabic-script printing during the sixteenth century. This study examines early printed books produced in Arabic and Ottoman Turkish from the invention of the printing press until the end of the sixteenth century. It first introduces the main catalogues and bibliographic databases that document early European prints, providing a framework for understanding the historical and material conditions of early printing. The article then focuses on the emergence of Arabic-script printing in Europe, outlining its technological limitations, the typographic innovations developed to address them, and the cultural contexts in which these publications were produced. The central concern of the research is the use of visual elements in Arabic-script printed works during this early period. The study aims to shed light on the forms and functions of these images within the broader context of print culture. Based on archival and bibliographical analysis, twenty Arabic-script books have been identified as having been printed in Europe before 1600, six of which contain visual components. These include illustrations, front-page ornamentations, chapter-head decorations, and rubrication—the embellishment of initial letters with color or ornament. Each category is examined in terms of its thematic content, technical execution, stylistic lineage, and intended communicative or decorative purpose. The findings suggest that the visual vocabulary of these early Arabic-script prints reflects a transitional phase between manuscript illumination and typographic design. The persistence of manuscript aesthetics within the printed medium demonstrates the slow and negotiated adaptation of Eastern calligraphic and decorative traditions to the mechanical logic of Western printing. By analyzing these hybrid forms, the study contributes to understanding the visual and cultural dimensions of early Arabic-script printing in Europe and highlights the broader intersections between Islamic and European art traditions during the Early Modern period.

Keywords: *Early Modern Europe, Printing History, Arabic-Script Printing, Incunabula, Visual Elements.*

GİRİŞ

Modern anlamda matbaanın mucidi olarak bilinen Johannes Gutenberg, kitap basımının daha kolay ve masrafsız olması için kuyumculuk bilgilerine dayanarak metal kalıplar vasıtasıyla harf dökümü gerçekleştirmiş ve bu sayede çok sayıda baskının yapılabilirdiği basım tekniğini geliştirmiştir. Elyazması kitaplarda geleneksel olarak kullanılan parşömenin yerine baskı kitaplarda kâğıt kullanmıştır. Ayrıca mürekkebin daha hızlı kuruyup başka sayfalara geçmemesi için yeni bir formül geliştirmiştir. Bu yeniliklerle beraber Gutenberg, hareketli harflerle yapılan tipografik matbaa tekniğinin öncülerinden biri olarak kabul edilir. Kitap üretim tekniklerinin insanlık tarihine etkisi konusunda farklı görüşler ortaya atılmış olsa da matbaanın kitapların çoğaltma sürecini hızlandırması ve kullanılan teknikler düşünüldüğünde bu gelişmeler kitap sanatlarında yeni bir döneme işaret etmektedir.

15. yüzyılın ortalarına kadar kitapların elle yazılıp çoğaltıldığı bilinmektedir. Yazım sürecinden ciltlenmesine ve resimlenmesine kadar tüm süreç el işçiliğiyle ve büyük bir titizlikle yapılırdı. Avrupa'da uzun yıllar kitap piskoposlara ve üst mertebeli devlet memurlarına hizmet etmiştir. Kütüphanelerin sayısının sınırlı olması ve kitapların hem az sayıda hem de çok değerli olması nedeniyle eserler kaybolmalarını ve çalınmalarını önlemek amacıyla zincirli olarak korunmuştur.¹ Avrupa'da 1480 yılından itibaren tipografik matbaa kabullenilmiş, daha önce nadir bulunan ve pahalı olan kitaba halkın kolay ulaşmasıyla okuma kültürü gelişmiştir. Avrupa'da kilisenin etkisiyle kitaplarda Latincenin kullanıldığı görülmektedir. Latincenin kullanımı 16. yüzyıldan itibaren İncil'in Avrupa dillerine çevrilmesiyle yaygınlığını kaybetmişse de 17. yüzyıl ortalarına kadar pek çok alanda yoğun olarak devam etmiştir. Nitekim 1521 yılında Martin Luther İncil'i Almanca olarak William Tydale ise 1526 yılında İngilizce olarak basmıştır. Dil devrimi diyebileceğimiz bu dönemde okuyucular farklı konuların yanında din dışı konulara da yönelmiştir. Okuyucuların ilgilerini çeken konulardan biri de Doğu kültürüdür. Doğu kültürünün en büyük temsilcisi sayılan Osmanlı Devleti ise 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar matbaa konusunda temkinli davranmıştır. Bu tavır hakkında yapılmış pek çok çalışma mevcuttur.² Osmanlı Devleti 15. ve 17. yüzyıllar arasındaki dönemde kendi toprakları içerisinde ve dışında gerçekleştirilen basımevlerine ve -Osmanlı Türkçesi ve Arapça olmamak şartıyla- basılmış kitaplara karışmamıştır. III. Murat'ın gümrüklerde bu kitaplar hakkında kısıtlayıcı bir tutum sergilenmemesi üzerine fetvası mevcuttur³ ancak yine de 18. yüzyıla kadar devlet eliyle herhangi bir Türk basımevi açılmamıştır. Sebepler arasında elyazması geleneğinin baskın olması, okur-yazar oranından kaynaklı basılı kitaba ihtiyaç hissedilmemesi, Osmanlı'nın siyasi, kültürel olarak kendisini üstün görmesi sayılabilir.⁴ Osmanlı Devleti sınırları içerisinde her ne kadar resmi bir matbaa açılmamış olsa da azınlıkların kurdukları basımevlerinde Ermeni alfabesiyle veya Latin alfabesiyle birçok kitap basımı

1 Malesevic, 2024, 5.

2 Detaylı bilgi için bkz.; Özdemir, 2024; Durmuş, 2017; Çetinkaya, 2011; Binark, 1977, 23-47.

3 Özel, 1992, 346.

4 Durmuş, 2015, 968.

gerçekleştirilmiştir.⁵ Bu kitaplar genelde batılı okuyucunun ilgisini çekmek içindir. Avrupa’da Arap harfleri ile basım faaliyetlerinin başlama sebeplerini Yahya Erdem; haçlı seferlerinden sonra batılıların Müslüman dünyasına bakış açılarının değişmesi, 1311 yılında Papalığın Avrupa’da şark dilleri öğrenimini teşvik etmesi, Arapça ve Türkçe öğrenen öğrenci ve din adamlarının Yahudi ve Müslümanları Hristiyanlığa geçirebileceğini düşünmesi, Doğulu Hristiyanların dini bilgilerinin eksikliği düşüncesi, kutsal kitapları daha iyi anlayabilmek düşüncesiyle Hümanist bakış açısı, Şark dili matbaalarının üniversite bünyelerine geçmesi, ticari sebepler, bilimsel ve akademik merak şeklinde ifade etmiştir.⁶

1. ERKEN MODERN AVRUPA’DA İLK KİTAPLAR: İNKUNABEL

Avrupa’da Modern matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte basılan ilk kitaplara Latince “beşik” anlamına gelen “*incunabulum*” kelimesinden türetilen “*inkunabel*” (*incunabula*) adı verilmiştir.⁷ Bu terim, matbaanın henüz gelişme aşamasında olduğu dönemde üretilen eserleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu kitapların basıldığı zaman Aralığı 1450 ve 1501 tarihleri arasını kapsamakla beraber bazı kaynaklarda bu sürenin 1800 yılına kadar uzadığı ifade edilmektedir.⁸ Erken baskı kavramı olan “*incunabula*” ilk olarak Bernard von Mallinckrodt tarafından *De Ortu ac Progressu Artis Typographicae, Dissertatio Historica* (1639) adlı eserde kullanılmıştır.⁹

Matbaanın henüz gelişme aşamasında olduğu dönemin ürünü olan inkunabeller el yazma eserlerle biçimsel olarak benzer özelliklere sahiptir. Bunun sebebi olarak bu dönemde her ne kadar kitap üretimine olan talep artmış olsa da üretim sürecinin el yazması geleneklerinden tamamen kopmadığı gösterilebilir. Kullanılacak harf türünden resimlerin seçimine, sütunların uzunluğu ve genişliğine kadar hepsi el yazmasına olabildiğince benzer yapılmıştır.¹⁰ Bu durum büyük ölçüde arz-talep ilişkisi ile açıklanabilir. Bu nedenle, el yazmalarında görülen tüm biçimsel özellikler inkunabel eserlerde büyük ölçüde korunmuştur. Bu özellikler arasında türe ve bölgeye göre farklı yazı tiplerinin kullanılması, cümlelerde kısaltmalara yer verilmesi, sütun düzeni ve kenar notlarının sıkça kullanılması ve bölümlerin başında başlık bulunması sayılabilir. Günümüzde tüm kitaplarda standart olan başlık sayfası 1480’lerde görülmeye başlamıştır. Matbaacının açıklamaları, basım yılı ve basım yeri gibi bilgiler kitabın sonunda yer alan *kolofo*n (*ketebe kaydı*) bölümünde belirtilmiş ya da bazı durumlarda bu bilgilere hiç yer verilmemiştir.¹¹ İnkunabeller incelendiğinde basım yeri, matbaacının adı ve basım yılı bilgilerinin tamamını içeren çok az örnek olduğu görülmektedir.

Avrupa ülkelerinde inkunabeller hakkında çeşitli projeler yürütülerek bu eserler koruma altına alınmaya çalışılmaktadır. 1640 yılında Almanya’da müteharrik matbaa-

5 İnce ve Akça, 2017, 10-11.

6 Erdem, 1995, 216-217.

7 Salgın, 1956, 191.

8 Cameron, 1999, 19.

9 Britannica Editors, 2013.

10 Eisenstein, 2025, 18.

11 Incunabula Glossary, 2025.

cılığın 200. yılının kutlanması ilgiyi artırmıştır. Sonrasında hazırlanan inkunabel bibliyografyaları, eserleri basıldıkları şehirlerin adlarına göre alfabetik olarak sıralamış; her şehirde basılan eserleri de şehir adını müteakip kronolojik bir düzen içinde toplamıştır. Bu bibliyografyalar, tanıttıkları inkunabellerin nerede bulunduğunu ve bu bilgilere ilişkin kaynakları da içeren önemli başvuru eserleridir. 1688 yılında Cornelius von Beughem tarafından yazılan “*Incunabula Typographiae*” bu konuda hazırlanan ilk bibliyografyadır.¹² Kütüphanelerin başlıca vazifelerinden biri de koleksiyonları arasında bulunan nadir ve kıymetli eserlerden olan inkunabel nüshalarının ayrıntılı tasnif ve tanıtımını içeren katalogları hazırlamaktır. İnkunabellerin ilk katalogunu 1643 yılında Nürnberg Devlet Kütüphanesi adına Johannes Saubert yapmıştır.¹³

İnkunabel kataloglarının dijitalleştirilmiş sürümleri ise İngiltere Kütüphanesi (British Library) tarafından 1980 yılında başlatılan ve dünyanın dört bir yanındaki kurumların katkılarıyla oluşturulan “*Incunabula Short Title Catalogue (ISTC)- İnkunabel Kısa Başlık Kataloğu*” aracılığı ile erişime sunulmuştur. Bu katalog, 15. yüzyılda Avrupa’da basılmış eserleri içeren uluslararası bir veri tabanıdır. Eskiden “*Hand Press Book Database (HPB)- El Baskısı Kitaplar Veri Tabanı*” adıyla bilinen bu veri tabanı 2016 yılında geliştirilen haliyle günümüzde “*Consortium of European Research Libraries (CERL)- Avrupa Araştırma Kütüphaneleri Konsorsiyumu*” platformu üzerinden kullanılmaktadır. Ayrıca GALE erken dönem Arap harfli baskılar üzerine araştırma yapılmasına olanak sağlayan uluslararası bir dijital veri tabanıdır. Veri tabanlarının yanı sıra birçok üniversite ve kurum nadir eserlerin erişimini kolaylaştırmak amacıyla çeşitli web sayfaları oluşturmuştur.¹⁴ İsviçre kurumlarının dijitalleştirilmiş nadir kitaplarını içeren platform E-RARA, ETH kütüphanesi tarafından desteklenmektedir. Avusturya Milli Kütüphanesi, dijital koleksiyonlarını ÖNB (*Österreichische Nationalbibliothek*) platformu üzerinden erişime sunmaktadır.¹⁵ Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunan Folger Shakespeare Library ise *F Digital Catalog* üzerinden inkunabel katalogunu ve dijitalleştirilmiş nüshalarını araştırmacıların kullanımına sunmaktadır.¹⁶

2. ARAP HARFLİ BASIM VE BASILAN ESERLERİN RESİMLENMESİ

Gutenberg’in başarısını kâğıt ve mürekkepteki yeniliklerinin yanında dilsel olarak Latin harflerinin azlığı ve geometrik şekli (kübik) etkilemiştir. Arap alfabesinde ise

12 Salgın, 1956, 194-195.

13 Tez, 2008, 235.

14 Bk. ‘The Atlas of Early Printing’ hem erken dönem kitapların bulunduğu kütüphanelere yönlendirme yapan hem de ilk matbaaların harita üzerinde yerlerini işaret eden bir sitedir ancak proje tam bitmemiştir. ‘The History of Information’ zaman çizelgesi üzerinden bilgi ve medya tarihi üzerine geliştirilmiş bir sitedir. Amerikan Beyrut Üniversitesi tarafından hazırlanan ‘Online Exhibit’ Arapça basılmış eserler hakkında bilgiler vermiştir. Yale Üniversitesi Kütüphanesi’nin hazırladığı ‘Online Exhibit’ Arapça konuşulan dünyada matbaa üzerine bir sitedir.

15 Austrian National Library, 2025.

16 Folger Shakespeare Library, 2025.

durum çok farklıdır. Birleşik harf yapısına sahip Arap alfabesinin müteharrik basımı Latin harfleri kadar kolay olmamıştır. Arap harfleri ile yapılan baskının karşılaştığı problemler şu şekilde sıralanabilir: Avrupa’da o dönem Doğu dillerine hâkim kişi sayısının azlığı; Arap harflerinin kelimenin başı, ortası ve sonunda farklı şekillerde yazılması; harflerin hareke sistemine göre farklı okuyuşlara sahip olması ve nihayetinde Arap harfli bir eser basmak için gereken karakter sayısı yaklaşık 480 iken Latin harfli bir eser için bu sayının 118 ila 141 karakterle sınırlı olmasıdır.¹⁷

Arap harfleri ile baskı yapma problemi çözülene kadar eserlerde ihtiyaç duyulan alanlar boş bırakılmış ve daha sonra bu kısımlar hattatlar tarafından tamamlanmıştır. İlk Arap harfli baskıları yapan girişimciler Gregorio de Gregorii, William Postel ve Rutgher Spey’dir. Bu ilk baskılar okunabilirlik ve Doğulu hissi veren yazı karakteri açısından çok defa eleştiri almışlardır. Arapça baskı problemlerini çözmeye başlayan kişi Robert Granjon’dur.¹⁸ (Görsel 1)

Görsel 1:
Granjon’nun
Arapça baskı
matrisleri
(Imprimerienationale.fr, 2025)

Granjon’un hikâyesi Papalığın 1584’te Doğu dilleri eğitimini vermek üzere Marunî Koleji’ni kurmasıyla başlamıştır. Bu koleji özellikle Latince, Arapça ve Süryanice dillerinin basımı üzerine yoğunlaşmıştır. Dönemin Medici matbaasının basım denetleyicisi Raimondi, Granjon’a Arapça zımbaları tasarlaması için görev vermiştir.¹⁹ Bu yolla basılan ilk kitap “*Kutub Al Bustan Fi Aca’ib Al Ard Wa Al-Buldan*” (Hortus Rerum Mirabilium/ Dünya Harikalarının Bahçesi) 1584’te basılmıştır. Eser, din dışı konularda basılmış ilk Arapça eserdir.²⁰

17 Kut ve Türe, 1996, 111.

18 Lunde, 1981, 27.

19 Labarre, 1994, 55.

20 Lunde, 1981, 28.

Tablo 1: 15 ve 16. yüzyıllar arasında Arap harfli basılmış eserler listesi²¹

Sıra	Yıl	Eser İsmi	Ülke/Şehir	Konu
1	1486	Breyden Bach And His Journey To The Holy Land	İngiltere/Londra	Gezi
2	1514	Kitab-ı Salat As-Sawai	İtalya/Fano	Dini
3	1516	Mezamir/Psalterium	İtalya/Cenova	Dini
4	1538	Linguarum Duodecim Characteribus Alphabetum	Fransa/Paris	Dil
5	1537-38	Quran	İtalya/Venedik	Dini
6	1543	Grammatica Arabica	Fransa/Paris	Dil
7	1566	Ex Decreto Concilii Tridentini(Ikiah Amana)	İtalya/Roma	Dini
8	1581	Hada Muhasabat Rahaniya Bayna Al Ali-mayn	İtalya/Roma	Dini
9	1582	Alphabetum Arabicum	Almanya/Neustadt	Dil
10	1583	Epistola Galates	Almanya/Heidelberg	Dini
11	1584-85	Kutub Al Bustan Fi Aca'ib Al Ard Wa Al Buldan (Hortus Rerum Mirabilium)	İtalya/Roma	Coğrafya
12	1591	Basharat –İncil	İtalya/Roma	Dini
13	1592	Alphabetum Arabicum	İtalya/Roma	Dil
14	1592	Kafiyah	İtalya/Roma	Dil
15	1592	Al Ajurrumiya Fi Al-Nahw	İtalya/Roma	Dil
16	1592	Kitab Nuzhat Al Mustaq Fi Ihtiq Al-Afaq	İtalya/Roma	Coğrafya
17	1593	Kitab Al Qanun Fi Al- Tibb	İtalya/Roma	Tıp
18	1593	Risale-In Polus El-Resul	Almanya/Schonau	Dini
19	1594	Kitab Tahrir Usul Li Uqlidis	İtalya/Roma	Geometri
20	1595	Specimen Characterum Arabicorum	Hollanda/Leiden	Dil

Yaptığımız incelemeler sonucunda 20 eser içerisinde 8'inin dilbilgisi kitabı olduğu, bu eserlerde herhangi bir süsleme veya resmin yer almadığı tespit edilmiştir. Breyden Bach'ın Seyahatnamesi her ne kadar resimli ve inkunabel olsa da Arap harfleri ağaç baskı ile yapılmış ve sadece alfabeyi gösterdiğinden konumuzun dışında bırakılmıştır. “Kutub Al Bustan Fi Aca'ib Al-Ard Wa Al-Buldan” kitabına ise yoğun çabalara rağmen doğrudan ulaşamadık; ancak eserle ilgili iki tam nüshasının Floransa'daki Biblioteca

21 Tablo Selim Nüzhet Gerçek, Yahya Erdem ve Kemal Beydilli'nin çalışmalarında zikrettiği eserler esas alınarak bu makale için oluşturulmuştur. Kitap isimleri kütüphane kayıtlarındaki şekli ile verilmiştir.

Medicea Laurenziana’da Or. 92 numarasıyla ve Venedik’teki Biblioteca Nazionale Marciana’da Or. 98 numarasıyla bulunduğu tespit edilmiştir. İlaveten Oxford’daki Bodleian Kütüphanesi’nde esere ait olduğu düşünülen dağınık sayfaların Or. 213, ff. 90 ve 203 numarada kayıtlı olduğu bilgisine ulaşılmıştır.²²

İlk matbu kitapların resimlenmesi -basım sürecinde olduğu gibi- teknik ve maa- liyet açısından zorluklar içermekteydi. İlk örneklerde kitap resimleri, metni açıklayıcı bir işleve sahipti ve kitapta görsel unsurların varlığı kitapların satış potansiyelini önemli öl- çüde artırıyordu. Özellikle dini içerikli kitaplar ve gezi kitapları ağırlıklı olarak resimlen- miştir. Dil, hukuk ve ansiklopedi gibi daha bilgi odaklı eserler çoğunlukla resimsiz olarak basılmıştır.²³ Kitap basımındaki en maliyetli kısımlardan biri olan görsellerin üretimi, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uygulanan metal levha üzerine “*oyma baskı*” tekniği sayesinde, daha ucuza mal edilebilir olmuştur.²⁴ Arap harfleri ile ilgili metal baskı araç- larının geliştirilmesinde öncülük eden Granjon, aynı zamanda metal süsleme zımbalarını tasarlayan ilk kişilerdendir.²⁵

3. AVRUPA’DA ARAP HARFLERİYLE BASILMIŞ ESERLERDE GÖRSEL KULLANIMI

Mütehharrik teknikte Arap harfleriyle basıldığı bilinen ilk kitap 1514 yılında İtal- ya’nın Fano şehrinde yayımlanmıştır. Kitap farklı şekillerde isimlendirilse de “*Kitab-ı Salat As-Sawai*” olarak meşhurdur.²⁶ Eserin Papa 2. Julius tarafından Doğudaki Hristi- yanlara dağıtılmak üzere sipariş edildiği düşünülmektedir.²⁷ Bu eserin nüshaları Prince- ton Üniversitesi Kütüphanesi’nde, Modena’daki Estenae Kütüphanesi’nde, Milano’daki Ambrosian Kütüphanesi’nde, Münih’teki Bavyera Eyalet Kütüphanesi’nde, Kahire’deki Dârü’l-Kütübi’l-Mısıriyye Kütüphanesi’nde, Oxford’daki Bodleian Kütüphanesi’nde ve Londra’daki British Müzesi’nde bulunmaktadır.²⁸ Çalışmamızda Bavyera Eyalet Kütüp- hanesi’ndeki nüsha ele alınmıştır. Kitap küçük boy ve numarasız olarak basılmıştır. Gre- gori de Gregorii tarafından elle kesilen harflerin arasında özellikle *dal* ve *zel* harflerinin orantısız şekilde büyük yapıldığı görülmektedir.²⁹ Satırlar birbirlerine kusurlu bir şekilde bağlanmış ve tek bordürlüdür. Bazı başlıklar kırmızı mürekkeple basılmıştır. Eserin ilk on sayfasının boş bırakıldığı görülmektedir. Sayfalar cetvelle ayrılmış, bölüm başı sayfaları

22 Ducène, 2006, 82.

23 Tez, 2008, 232.

24 Labarre, 1994, 160.

25 Hendrik DLVervliet’in “Granjon’s Flowers: An Enquiry Into Granjon’s, Gjolito’s, And De Tournes’ Ornaments, 1542-1586” (Granjon’un Çiçekleri: Granjon’un, Gjolito’nun ve De Tournes’in Süsleri Üzerine Bir Araştırma, 1542-1586) isimli bir çalışması mevcuttur.

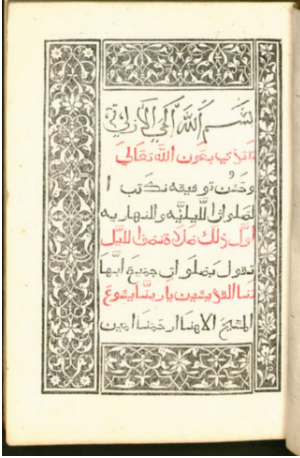
26 Kitabın ismi olarak Septem Horae Canonicae, Horologion, Precatio Horarii, Preces Horarie gibi farklı kullanımları mevcuttur.

27 Hitti, 1942.

28 Krek, 1979, 203.

29 Patto, 2015.

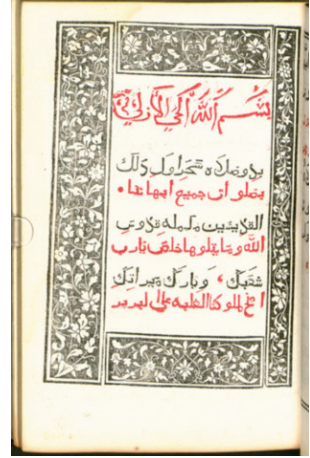
ise tezhip benzeri arabesk çiçeklerle süslenmiştir. (Görsel 2) Eserin içeriğinin Hristiyanlıkla ilişkili olmasına rağmen ilk sayfasında İslami bir unsur olan “besmele” ile başlatılması dikkat çekicidir. (Görsel 3) Bordürlerin içerisi rumi ve hatai desenlerine benzer motifler, arabesk tarzda çiçekler ve İbiş kuşunun tasvirini içermektedir.³⁰ (Görsel 4) Bu süslemelerin birkaç bölüm boyunca tekrarladığı görülmektedir.³¹

Görsel 2: Metnin etrafını saran süsleme şeritleri, *Kitab-ı Salat As-Sawai*, 1514, s. 12. (Digitale.de, 2025)

Görsel 3: Metnin etrafındaki ibiş kuşu görselleri, *Kitab-ı Salat As-Sawai*, 1514, sayfa s. 43.

Görsel 4: Metnin etrafını saran süsleme şeritleri, *Kitab-ı Salat As-Sawai*, 1514, s. 60.

Arap harfli basılmış ilk kitaptan iki yıl sonra 1516 yılında Cenova'da çok dilli olarak *Mezamir/Psalterium*, Augustho Giustiniani tarafından basılmıştır. Guistiniani'nin ilk amacı Tevrat'ın tamamını çok dilli basmak iken Mezamirle yetinmiştir. Eserin başlık sayfasında geometrik şekillerin arasına yerleştirilmiş çiçeklerden oluşan zengin bir ağaç baskı görülür.³² (Görsel 5) Yunanca, Latince, İbranice ve Arapça olarak cetvelsiz dört sütun şeklinde basılmıştır. (Görsel 6) İnkunabel eserlerde yine elyazması kültüründen kalan bir uygulama olarak sayfa başlarını vurgulamak amacıyla kullanılan ve “Rubrikasyon/Rubrication”³³ denilen çiçekli ilk harf süslemelerinin uygulandığı sayfalara sıkça rastlanmaktadır.³⁴ (Görsel 7) Fano baskısı olan *Kitab-ı Salat As-Sawai*'den alınan örnekler

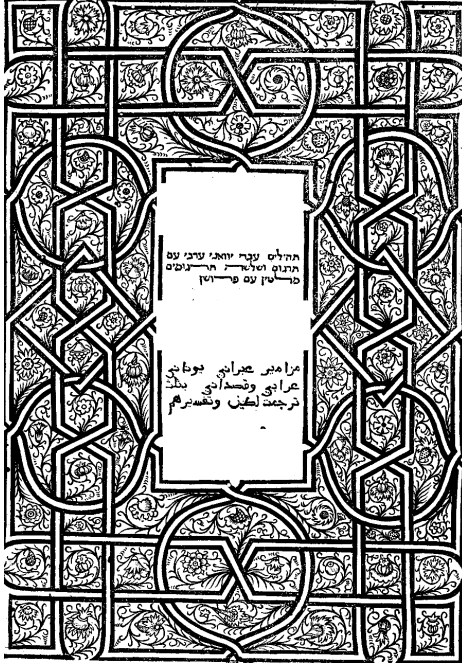
30 Lunde, 1981, 27.

31 Rumi ve hatai süslemeler 12-132-171, ibiş kuşu 43-139- 185- 204, Arabesk çiçekler 60- 156 sayfalarında tekrarlanmıştır.

32 Erdem, 1995, 180-181.

33 Rubrikasyon, elyazması eserlerde ve matbaanın ilk yıllarında basılan metinlerde kırmızı mürekkeple yazılmış başlık, başlangıç harfi (baş harf – initial), ara başlık ya da açıklayıcı not ekleme şeklidir. Clemens ve Graham, 2007.

34 İnkunabel eserlerini basan matbaacılar her bölümün ilk kelimesinin ilk harfini/baş harfini büyük

Görsel 5: İlk sayfa süslemesi, *Mezamir*, 1516, s. 1 (Archive.org, 2025)

Medici tarafından Vatikan'ın desteğiyle Roma'da kurulmuştur. Yaklaşık otuz yıl boyunca faaliyet gösteren bu matbaada toplamda 25 eser basılmıştır.³⁵ Osmanlı topraklarını ziyaret etmiş olan Ferdinand de Medici bu ziyareti esnasında birçok yazma eser toplamıştır. Topladığı kitapların etkisinde kalmış olmalı ki yayınladığı kitaplardan dokuzu Arap harfli olup bunlardan beşinde görsel unsurlar bulunmaktadır. Matbaasında ünlü Granjon'un tasarladığı harfler kullanılmıştır. Medici matbaasının teknik donanımı ve hurufatı, 1626 yılında yine Arap harfli matbuat yapacak olan Propaganda matbaasına devredilmiştir.³⁷

Medici matbaasında 1591 yılında resimli olarak basılan ilk eser bir İncil olup Latince ismi "*Evangelium sanctum Domini Nostri Iesu Christi conscriptum a Quatuor Evangelistis Sanctis Idest, Matthaeo, Marco, Luca, et Iohanne*" dir. İçerisinde Matta, Markos ve Yuhanna İncilleri de bulunmaktadır. Aynı yıl içerisinde iki defa basılmış

doğrultusunda çerçeve yazı karakterinin geliştirildiğine dair rivayetler vardır. Eserde sayfa numaralarına yer verilmemiş ancak sayfaların yan köşelerinde bir sonraki sayfanın ilk kelimesi not edilerek düzen sağlanmaya çalışılmıştır.

1516 yılından itibaren Avrupa'da Arap harfleriyle yayımlanan kitapların çoğunluğu dil öğretimine yönelik eserler ve sözlüklerden oluşmuştur. Bu dönemde özellikle Venedik ve diğer İtalyan şehirleri İstanbul'a Arapça ve Türkçe öğrenmesi için öğrenciler göndermiş ve bunlara kaynaklarda belirtildiğine göre "*Giovani Della Lingua/Dil oğlanları*" denmiştir.³⁵ Aynı dönemde De Ryer ve Cizvit matbaası Osmanlı Türkçesi ve Arapça öğrenimini destekleyici çok sayıda eser yayımlamıştır. Ancak bu eserlerin hiçbirinde görsel unsurlar bulunmamaktadır.

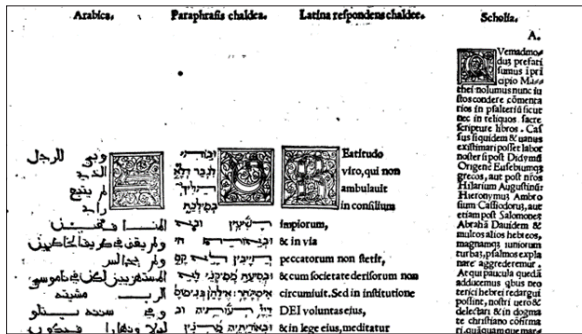
Arap harfli basım alanında önemli bir girişim olarak Medici matbaası/Typographia Medicea, 1584 yılında Ferdinando de

boy ve kırmızı mürekkeple yazdırırdı. Baskı sürecinde, baş harfe karşılık gelen sayfa kısmı boş bırakılırdı ve daha sonra, "rubricator" adı verilen bir zanaatkar, o boşluğa dekoratif bir baş harf çizirdi. Çizilecek harfi belirtmek için, bazen önceden boşluğa harfin küçük bir biçimi basılırdı. Bu küçük basılı harfe "kılavuz harf" denirdi. Incunabula Glossary, 2025.

35 İnce ve Akça, 2017, 24.

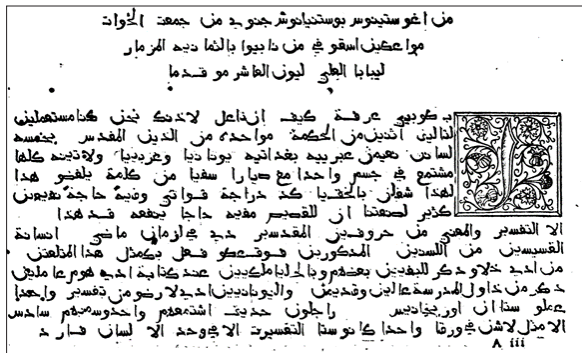
36 Reimann, 2021, 221.

37 Reimann, 2021, 235.

▲ Görsel 6: Arapça, İbranice, Latince ve Yunanca yazılmış metin, *Mezamir*, 1516, s. 13.

▼ Görsel 7: Rubrikasyon süslemesi, *Mezamir*, 1516, s. 9.

olan eserin ilk baskısı sadece Arapça iken ikinci baskıda Arapça kısımların aralarına Latince de eklenmiştir. İkinci baskıdaki Latince metin kısmı Antonius Sionita tarafından hazırlanmıştır. Her iki baskının da resimlenmesi Antonio Tempesta tarafından yapılmış olup 68 bloktan basılan tekrarlarla 149 resim içermektedir. Eser, Granjon'un 260 mm'lik punto hurufatıyla basılmıştır.³⁸ Eser Arapça düzenine göre sağdan sola doğru sıralanmıştır. Başlık sayfası bulunmayan bu eserin ilk sayfasında küçük bir kolofon bulunmaktadır. Latin alfabesiyle Roma baskısı olup Medici matbaasında basılmış ve Roma rakamlarına göre 1591 yılına işaret etmektedir. (Görsel 8) Resimlerin konusu Hristiyanlık tarihiyle alakalı olup İsa Mesih'in yaşamını tasvir etmektedir. İsa Mesih, son akşam yeme-

ği tasvirinde Mecdelli Meryem'in başını okşarken görülür; masanın en uç kısmında ise elinde gümüş kesesiyle, hâlesiz olarak betimlenen kişi Yuhanna'dır. (Görsel 9) 42. ve 165. sayfadaki resimlerde görülen sarıklı, kaftanlı ve pabuçlu figürlerde Osmanlı etkisi açıkça görülmektedir. (Görsel 10-11)

Medici matbaasının ikinci eseri olan "*Nüzhethü'l-Müşâtâk fi'htirâkı'l-âfâk*" ise Muhammed El İdrisi'nin coğrafya üzerine yazılmış kitabıdır. *Kitâbu Rucâr* (Ruggero) ve *El-Kitâbü'r-Rucârî* isimleriyle meşhurdur. Eserin seçmelerden oluşan eksik bir nüshası Roma'da 1592 yılında "*Kitab Nuzhat Al Mustaq Fi Itihq Al-Afaq*" adıyla neşredilmiştir. Kitapta yedi iklimden her biri onar cüze taksim edilmiştir. Orijinal el yazmasının giriş kısmında dünya haritası yer almakta; ayrıca her iklim cüzünün başında o bölgenin haritası verilmiştir. Ancak Roma'da Medici matbaasının bastığı kitaplarda bu haritalar mevcut değildir.³⁹ 1597 yılında da eserin ikinci baskısı gerçekleştirilmiştir. Kitabın Latince yazılmış bazı başlıkları dışında tüm metin Arapçadır. Yine baş sayfası kolofonlu olan bu bas-

38 Erdem, 1995, 187.

39 Şeşen, 2000, 494.

Görsel 8: Kolofonlu sayfadaki süsleme, *İncil*, 1591, s. 463.

Görsel 9: İsa'nın son akşam yemeği gravürü, *İncil*, 1591, s. 123.

Görsel 10: Sarık ve kaftanları ile Osmanlı figürleri, *İncil*, 1591, s. 42.

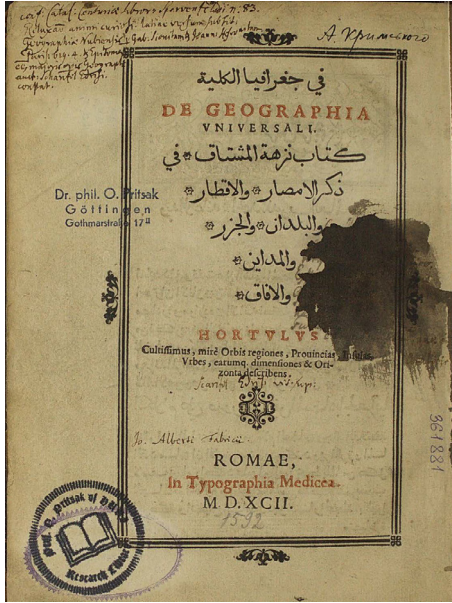
Görsel 11: Sarık ve kaftanları ile Osmanlı figürleri, *İncil*, 1591, s. 165.

kıda kitabın ismi hem Latince hem de Arapça olarak verilmiştir. Roma, Medici matbaası ve 1592 tarihli olarak kaydedilmiştir. (Görsel 12) Eserin tüm sayfaları cetvelenmiştir. Sayfalar numaralandırılmamıştır. Tüm bölüm başlıkları rumi ve hatai motiflerinin karışımıyla oluşturulmuş tezyini bir çerçeve içinde bulunan besmele ile başlamaktadır. (Görsel 13) Elimizdeki nüsha, Ukrayna Amerikan Kütüphanesi'ne (UKMA Library) kayıtlıdır. Eser yıllar içerisinde okuyucu tahribatına uğramıştır.

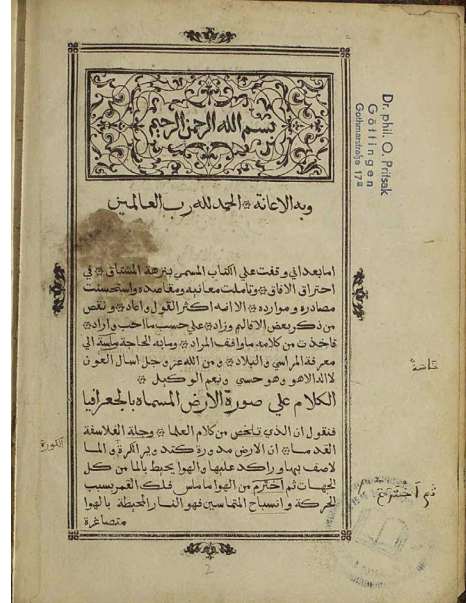
Medici Matbaası'nın üçüncü eseri "*Kitab Al Qanun Fi Al- Tıbb*" dır. İbn Sînâ, *el-Kānûn fi 'l-tıbb* 'ı 403 yılında gittiği Cürcân'da yazmaya başlamıştır. Rey, Hemedan ve İsfahan'daki saraylarda hekimlik yaptığı dönemde çalışmasını on yılı aşkın bir sürede tamamlamıştır. Pek çok yazması bulunan *el-Kānûn fi 'l-tıbb*'ın Arapça olarak ilk baskısı 1593'te Roma'da yapılmıştır.⁴⁰ 1593 tarihli Roma baskısıyla III. Ahmet'in kütüphanesinde kayıtlı yazma eser karşılaştırıldığında bazı yazım hataları tespit edilmiştir.⁴¹ M. Türker

40 Kahya, 2001, 331.

41 Tokadi, 2018, 63-64.

Görsel 12: Latince ve Arapça Başlık sayfası, *Kitab Nuzhat Al Mustaq Fi Ihtiq Al-Afaq*, 1592, s. 1.

Görsel 13: Bölüm başındaki rumi ve hatai motifleri ile oluşturulan süsleme alanı ve besmele, *Kitab Nuzhat Al Mustaq Fi Ihtiq Al-Afaq*, 1592, s. 2.

Acaroğlu eserin İstanbul'da satıldığını hatta yazmalardan daha ucuz ve bazı hattatların yazılarından daha açık yazılmış olmasına rağmen yine de kitapçılarda satılmadığını belirtir. Ayrıca Millet Kütüphanesi'nde Feyzullah Efendi Bölümü no. 1325'te yer aldığını söyler; fakat tarafımızca bu kayıt teyit edilememiştir.⁴² Çalışma kapsamında görülen nüsha Yale Üniversitesi Historical Kütüphanesi'ne kayıtlıdır. Eserin cildinde yan kâğıdı olarak battal ebru kullanıldığı görülmektedir. Sayfalar numaralandırılmamış ve tüm sayfalar cetvellidir. Başlık sayfasında bulunan kolofonda Arapça olarak eserin adı ve yazarın ismi yer almaktadır. (Görsel 14) Bölüm başlıklarında Medici Matbaası'nın artık klasikleşmiş rumi ve hatai motiflerinden oluşan süslemesiyle besmele bulunmaktadır (Görsel 15). Kitap yine Granjon hurufatıyla hazırlanmıştır.

Medici Matbaası'nın dördüncü eseri "*Kitab Tahrir Usul Li Uqlidis*"tir. Felsefeci Ebû Ca'fer Nasîrüddîn Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî tarafından yazılmış olup Öklid'in "*Elementler*" adlı kitabının tahriridir. Sadece Öklid'in yazdıklarını aktarmakla kalmamış aynı zamanda yeni geometrik şekillerin ortaya çıkmasına da öncülük etmiştir.⁴³ Baskıda kullanılan harfler çoğunlukla nesih tercih edilmiş olsa da zaman zaman konu başlıklarında sülüs kullanımı dikkat çekmektedir. Başlık sayfasında

42 Acaroğlu, 1986, 510.

43 Şirinov, 2012, 439.

Görsel 14:
Kolofonuyla Arapça
başlık sayfası, *Kitab*
Al Qanun Fi Al-
Tibb, 1593, s. 1.

Görsel 15: Bölüm
başındaki bitkisel
süsleme şeridi,
Kitab Al Qanun Fi
Al-Tibb, 1593, s. 2.

ve bölüm başlarında süsleme amaçlı rumi ve hatai motiflerin yer aldığı tezyini unsurlar görülmektedir. (Görsel 16-17) Kitabın neredeyse her sayfası konu bağlamında geometrik şekillerle doludur. (Görsel 18) Kitapta yan kâğıt olarak taraklı ebru kullanılmıştır. Sayfalar ise hem Arapça yer yer de Latince numaralandırılmıştır. Kitabın son kısmında kitap alım satımıyla alakalı Sultan Murat'ın Zilhicce 996 (Ekim 1588) tarihli Osmanlı Türkçesi

Görsel 16: Başlık sayfası,
Kitab Tahrir Usul Li
Uqlidis, 1594, s. 1.

Görsel 17: Bölüm başındaki
bitkisel süsleme şeridi, *Kitab*
Tahrir Usul Li Uqlidis, 1594,
s. 2.

Görsel 18: Geometrik şekiller,
Kitab Tahrir Usul Li Uqlidis,
1594, s. 438.

fermanı bulunmaktadır. Bu fermanın varlığı kitapların doğuya satılmak için hazırlanmış olduğuna yorumlanmıştır. Devlet eliyle Türk matbaasına karşı çıkılsa da bu ferman, o dönemde kitapların yurtdışından getirilip ülke içinde satılmasına karşı çıkılmadığını, üstelik desteklendiğini gösteren bir delil sayılır.⁴⁴ Yahya Erdem, eserin Milli Kütüphane Carullah Efendi Bölüm no. 1453'te kayıtlı olduğunu söylemişse de tarafımızca tespit edilememiştir.⁴⁵

SONUÇ

Matbaanın icadıyla birlikte yayın hayatına giren ilk kitaplar olan inkunabellerde, el yazması kültüründen matbu/basılı kültüre geçiş sürecinde, dönemin resim anlayışının daha tam olarak tipografik baskının sunduğu mekanik olanaklara uyum sağlayamadığı görülmektedir. Metinler basıldıktan sonra boş bırakılan alanlara görseller ressamlar tarafından elle çizilmiş ya da ağaç baskı yöntemiyle yapılan resimler eklenmiştir. Bununla birlikte Arap harfleriyle basım meselesi Hristiyan dünyasının İslam ve Doğu kültürüne yaklaşımı bağlamında büyük değişiklikler ifade etmektedir. Doğu pazarı için hazırlanan bu kitapların resim ve motif tercihleri de doğu bezeme tarzına uygun olarak seçilmiştir. Nitekim Hristiyanlar için basılmış dini içerikli kitaplarda bile Osmanlı Dönemi tezhip sanatı ile benzerlik gösteren rumi ve hatai motiflerinin uygulandığı süsleme bordürleri ve başlık sayfası bezemeleri görülmektedir.

Arap harfli basılan bu eserlerin basılma amaçları ile ilgili iki görüşten söz edilebilir. Birinci amaç, dini öğretilerin Ortadoğu'da yaşayan Hristiyanlara ulaştırılmasıdır. Bu bağlamda *Kitab-ı Salat As-Sawai*, *Mezamir* ve *İncil* örnek olarak gösterilebilir. Nitekim *Kitab-ı Salat As-Sawai*, vakitlerin belirlenmesini ve dini öğretileri içerirken doğu kültüründeki kutsiyet düşüncesine uygun olarak besmeleyle başlatılmış ve satışı artırma amacıyla bazı bölümleri zengin bezemelerle süslenmiştir. Arap harfleriyle basılan ilk kitap olması hasebiyle hat sanatı ve okunabilirlik açısından birçok kusur barındırmaktadır.

Mezamir de benzer şekilde doğu tarzı bezemelerle süslenmiş olup ilk sayfada bu özelliği öne çıkmıştır. Yine inkunabellerde bu dönemin bir başka özelliği olarak "rubrikasyon" yani baş harf süslemeleri kullanılmıştır.

Mecidi Matbaası'ndan 1591 tarihinde çıkan çok dilli İncil'de ise 146 adet ağaç baskı resim kullanılmıştır. Bu yönüyle eser, Batı kültüründe "Fakirler İncili" (Biblia Pauperum) olarak tabir edilen anlayışa uygundur. Çünkü resimler, metni açıklayıcı tarzda ve öğretici özellikte hazırlanmıştır. Fakat metindeki bazı eksiklik ve hatalardan dolayı iki sene sonra tekrar basılmıştır.

Arap harfleriyle baskı yapılmasının ikinci amacı ise bilimselliktir. *Kitab Nuzhat Al Mustaq Fi İhtiq Al-Afaq*, *Kitab Al Qanun Fi Al- Tibb* ve *Kitab Tahrir Usul Li Uqlidis* kitapları buna örnek gösterilebilir. Avrupa, Papalığın etkisiyle uzun süre Doğu kültürüne mesafeli kalmış üstelik zaman zaman bu kültürü yanlış yorumlamıştır. Ancak matbaanın sunduğu imkanlarla Mecidi Matbaası Coğrafya, Tıp ve Geometri gibi pozitif bilimler alanında önemli eserler basmıştır.

44 Kut ve Türe, 1996, 4.

45 Erdem, 1995, 190.

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, T. (1986). Dünyada Basılan ilk Türkçe Kitap. *Belleten* 50(197), 507-530. Doi: 10.37879/belleten.1986.507.
- Austrian National Library. (t.y). Austrian National Library. URL: <https://www.onb.ac.at/en/> [Erişim Tarihi: 26.04.2025]
- Binark, İ. (1977). Türkiye'ye Matbaanın Geç Girişinin Sosyal- Psikolojik Sebepleri. *Türk Kütüphaneciliği* 26(1), 23-47.
- Boz Özdemir, F. (2024). *Osmanlı Dönemi Matbu Kitaplarda Resim Kullanımı 1729-1850*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları.
- Cameron, E. (1999). *Early Modern Europe: An Oxford History*. Oxford University Pres.
- Çetinkaya, N. (2011), *Matbaanın Osmanlı Eğitimi Tarihindeki Yeri ve Önemi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Clemens, R. ve Graham, T. (2007). *Introduction to Manuscript Studies*. New York: Cornell University Press.
- Ducène, J.C. (2006). Le Hortus rerum mirabilium (Rome 1584-1585): une cosmographie arabe oubliée. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 156(1), 81-329.
- Eisenstein, E. L. (2024). *Erken Modern Avrupa'da Matbaa Devrimi*. (H. Çalışkan, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erdem, Y. (1995). Avrupa'da Arap Harfleriyle Basılan Arapça ve Türkçe Kitaplar. *Kebikeç* 1(2), 173-218.
- Folger Shakespeare Library. (2025). "Digital Collections" Folger Shakespeare Library. URL: <https://digitalcollections.folger.edu/incunabula> [Erişim Tarihi: 26.04.2025]
- Hitti, P. K. (1942). The First Book Printed in Arabic. *The Princeton University Library Chronicle*, 4(1), 5-9. URL: <https://www.historyofinformation.com/detail.php?entryid=402> [Erişim Tarihi: 13.04.2025]
- İnce, Y. ve Akça, B. (2017). Osmanlı Döneminde Latin Harfleriyle Türkçe Yazılan Eserler ve Yazarları, *Erdem* (73), 5-42. Doi: <https://doi.org/10.32704/erdem.471084>.
- Incunabula Glossary. (2025). "Kolophon". Incunabula Glossary. URL: https://www.ndl.go.jp/incunabula/e/glossary/index.html#glo_06 [Erişim Tarihi: 26.04.2025]
- Incunabula Glossary. (2025). "Rubrication". Incunabula Glossary. URL: https://www.ndl.go.jp/incunabula/e/glossary/index.html#glo_12 Erişim Tarihi: [26.04.2025]
- Kahya, E. (2001). el-Kānūn fi't-Tib. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 24, s. 331-332). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Krek, M. (1979). The Enigma of The First Arabic Book Printed from Movable Type. *Journal of Near Eastern Studies* 38(3), 203-212.
- Kut, T. ve Türe, F. (1996). *Yazmadan Basmaya: Mütefferika, Mühendisane, Üsküdar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Labarre, A. (1994). *Kitabın Tarihi*. (G. Üstün, Çev.) Ankara: İletişim Yayınları.
- Lunde, P. (1981). Arabic and the art Pirinting. *Saudi Aramco Worl Magazine*.
- Malesevic, F. (2024), Libraries from the Middle Ages to the Renaissance. *Encyclopedia os Libraries, Librarianship and Information Science*, 1-8. Doi: <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-95689-5.00231-5>.
- Özel, A. (1992). Behcet'ül Fetâvâ. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5, s. 346). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Patton, M. (2015). *The Early History of Arabic Printing in Europe*. Journal of The History of Ideas Blog. URL: <https://www.jhiblog.org/2015/04/15/the-early-history-of-arabic-printing-in-europe/#:~:text=The%20first%> [Erişim Tarihi: 24.01.2025]
- Reimann, C. (2021). Ferdinando de' Medici and the Typographia Medicea. (N. Lamal, J. Cumby, ve H. J. Helmers, Ed.), *Print and Power in Early Modern Europe (1500–1800)* içinde (220-238). Brill.
- Salgın, A. (1956). Matbaacılığın ilk ürünleri: İnkunabeller. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 5(3), 191-200.
- Şeşen, R. (2000). İdrîsî, Şerif. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 21, s. 493-495). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Şirinov, A. (2012). Tûsî, Nasîrüddin. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 41, s. 437-442). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Tez, Z. (2008). *Kağıdın ve Matbaanın Kültürel Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayınevi.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2025). “Incunabula”. Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/incunabula> [Erişim Tarihi: 26.04.2025]
- Tokadî, M. (2018). *Tahbizü'l Mathun / El Kanun Fit Tib Tercümesi* Cilt 1). (M. Koç, Çev.) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Tosun Durmuş, B. (2017). Matbaa Teknolojisinin Osmanlı Devleti'ne Giriş Koşulları ve Tartışmalar. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 950-968. Doi: <https://doi.org/10.19145/e-gifder.285754>.
- Imprimerienationale.fr. (2025). *Boîte de poinçons typographiques : arabe des Quatre Évangiles corps 30*. Atelier du Livre d'art & de l'Estampe. URL: <https://www.imprimerienationale-patrimoine.fr/ark:/55748/00267> [Erişim Tarihi: 04.07.2025]
- Digitale.de. (2025). *Kitāb Şalāt as-sawā'ı*. Münchener Digitalisierungszentrum Digitale Bibliothek. URL: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb00089768?page=2,3> [Erişim Tarihi: 21.01.2025]
- Archive.org. (2025). *Psalterium, Hebraeum, Graecum, Arabicum [et] Chaldaicum, Cum Tribus Latinis Interpretationibus Et Glossis*. Internet Archive. URL: <https://archive.org/details/psalterium-hebraeum-graecum-arabicum-et-chaldaicum-cum-tribus-latinis-interpretat/page/n11/mode/2up?view=theater> [Erişim Tarihi: 22.01.2025]

Değerlendirme: Çift kör hakemlik.

Çıkar Çatışması: Yazarlar bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek beyanı yapmamıştır.

İntihal, Yapay Zeka ve Diğer Etik Hususlar: İntihal taraması iThenticate yazılımıyla yapılmış ve benzerlik oranı, derginin üst sınırı olan %15'in altında çıkmıştır. Yazarlar, bu makalenin hazırlanmasında herhangi bir yapay zeka katkısı beyan etmemiştir. Yazarlar, makalede kullanılan görsellerin bu makalede yayımıyla ilgili herhangi bir yasal/etik sakınca bildirmemiş, olası her türlü sorumluluğu üstlenmişlerdir.

Katkı Oranı Beyanı: Makalenin araştırma ve yazım sürecine 1. Yazar'ın %50; 2. Yazar'ın %50 oranında katkı sağladığı beyan edilmiştir.

Peer-review: Double-blind peer-review.

Conflict of Interest: The authors declared no conflict of interest.

Grant Support: The authors declared no financial support for this study.

Plagiarism, AI & Other Ethical Statements: Plagiarism screening was conducted using iThenticate software, and the similarity rate was found to be below the journal's upper limit of 15%. The authors declared no artificial intelligence contribution in the preparation of this article. The authors stated that there are no legal/ethical issues regarding the publication of the images used in the article and have assumed all potential responsibility.

Author Contribution Statement: It is declared that the 1st author contributed 50% and the 2nd author contributed 50% to the research and writing process of the article.

Makaleler, ilk başvurudan yayın aşamasına değin, ön inceleme, hakem değerlendirme, editör ve İngilizce editörü inceleme süreçlerinde görülen ihtiyaçlara göre, gözden geçirme ve düzeltme yapabilmesi amacıyla yazara en az iki kere geri gönderilmekte ve yayın öncesinde de yazarın son durum onayı alınmaktadır. Makale içeriğinin bilimsellik, doğruluk ve etik sorumluluğunun yanı sıra dil kullanımı, imlâ ve redaksiyonla ilgili hususlar ve kullanılan görsellerin kalitesi de yazarların sorumluluğundadır.

From submission to the publication stage, articles are returned to the author at least twice for review and correction, depending on the needs encountered during the preliminary review, peer review, editorial, and English language review processes. Furthermore, the author's approval is obtained for the final version of the article before publication. In addition to the scientific validity, accuracy, and ethical responsibility of the article's content, language usage, style, spelling, proofreading, and the quality of the images used are also the responsibility of the authors.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | Ege University, Faculty of Letters

Sanat Tarihi Dergisi | Journal of Art History

ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064

Cilt: 35, Sayı: 1, Nisan 2026 | Volume: 35, Issue: 1, April 2026

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Selami FEDAKAR ♦ Baş Editör (Editor in Chief): Dr. Ender ÖZBAY ♦ Editöryal Kurul (Editorial Board): Prof. Dr. Lale DOĞER, Prof. Dr. Semra DAŞCI, Prof. Dr. Şakir ÇAKMAK ♦ İngilizce Editörleri (English Language Editors): Dr. Elvan KARAMAN MEZ, Doç. Dr. Fırat KARADAŞ (MKÜ) ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR ♦ Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Designing/page layout - Technical works - Strategy - process management): Dr. Ender ÖZBAY

(İlgili sayının bilimsel hakemleri, tüm makaleleri içeren "Sayı Tam Dosyası"nda belirtilmiştir.)

(The scientific referees of the relevant issue are presented in the "Full Issue File" containing all articles.)

İnternet Savfası (Acık Erisim)

Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

